

עניני היתר עיסקא בזמן הזה

העיסקא בזמן חז"ל

ועוד אמרו חז"ל (שם סח.) שאם יחלקו שווה בשווה עדיין יהיה כאן רבית, שהרי המקבל טורח גם בחלק הפקדון בעבור הנותן, והטעם שמסכים לכך זה משום חלק המלווה וטירחתו היא רבית. וע"כ אמרו שחוק ממחצית הריוח שמגיע לנותן מחלק המלווה, יוסיף הנותן מחלקו עוד שכר עבור טירחתו כמבואר בריש סי' קע"ז.

אף שמחצה מהמעות הם פקדון, מ"מ המתעסק הוא ש"ש עליהם ואף בלא שפירשו להדיא שיהיה עליו אחריות כש"ש. ומצינו דיעות בפוסקים האם הטעם הוא משום ההנאה שיש לו שמוצא מעות, או משום שמקבל שכר כפועל בטל. ונפק"מ בעשה באיסור. ודעת הרמב"ם שדינו כש"ה, אך לא פסקו כן להלכה. ואסור שיקבל עליו המתעסק אחריות יותר מש"ש, דהיינו אחריות אונסים או אחריות זולא, משום שאז נראה שהמעות הלואה.

בזמן חז"ל היה מצוי שאדם ייתן מעות או סחורה לחבירו ע"מ שחבירו יסחור באותם מעות, ושניהם יחלקו בריוח. והנה אם המקבל יקבל עליו אחריות על כל המעות, שאף אם יאנסו ממנו ישלם את הקרן, הרי שנתנית המעות היא הלואה אצלו, ואם ייתן רווחים למלווה הרי זה רבית. ואם לא יקבל אחריות כלל אלא המעות יהיו אצלו כפקדון, יוכל לתת לנותן רווחים כפי מה שיתרצו, אך אם יפסד הקרן לא ישלם כלום.

ואמרינן בב"מ (קד:) דעבוד רבנן מלתא דניחא ליה לתרוייהו, וקבעו שכל נותן עיסקא בסתם ולא פירש האם המעות הלואה או פקדון יהיה מחצה מלווה ומחצה פקדון. והריוח שיהיה מחלק הפקדון שייך לנותן, והריוח שיהיה מחלק המלווה שייך למקבל, ואסור למקבל לתת מחלקו לנותן דהיינו לקחת פחות מחצי מהרווחים, דעושה כן מחמת חלק ההלואה והוה רבית.

מהות ההיתר, בהיתר עיסקא המצוי בזמנינו

עיסקא, ורבים מהפוסקים סמכו את ידם על השטר שתיקן. והרבה מנוסחי השטרות הרבים שנכתבו במשך הדורות, בנויים על אותו יסוד של תקנת מהר"ם.

גוף הדבר של נתנית עיסקא ותנאים ודינים רבים בדיני עיסקא מבוארים בחז"ל. אך העיסקא שבזמן חז"ל היתה באופן שמחצה

ראשית יש לידע, שמעולם לא התיר אדם את ההלואה ברבית, ואין דרך כלל להתירה בשום אופן. וענין ההיתר עיסקא הוא ליצור דבר הדומה להלואה, אך באמת אינו הלואה.

מחמת דוחק הפרנסה תיקן מהר"ם - ר' מנדל מקראקא את שטר היתר

מלווה ומחצה פקדון, (או כל חלוקת אחוזים אחרת שיתנו עליה בתחילה) והמקבל מתעסק בחלק הפקדון כפועל בעלמא בלא אחריות להביא רווחים, ויכל המקבל לומר לנותן בסוף זמן העסק מעותיך לא הרווחו, ואף היה יכול לומר שנפסדה כל העיסקא ואבד חלקו של הנותן ולהחזיר רק את החצי מלווה. וזו היתה הריעותא בנתינת עיסקאות שאין הקרן והרווח בטוחים, בשונה מהלואה ברבית שבה המלווה מובטח שיקבל את הקרן בתוספת ריוח. ועיקר תקנתו של המהר"ם היא ליצור עיסקא שבה הנותן מובטח שיקבל כמו בהלואה.

בשטר ההיתר עיסקא שתיקן, הגביל את נאמנות המקבל לטעון שלא הרווח או שהפסיד מהקרן. שאין המקבל נאמן לטעון שהקרן נפסד אא"כ יביא ב' עדים כשרים על כך, ואין נאמן לטעון שלא הרווח אלא רק בשבועה חמורה. ובתחילת העיסקא קוצבים סך מסוים של ריוח שאם המתעסק ייתן אותו לנותן העיסקא מוותר הנותן על כל תביעה שהיא, סך זה מכונה דמי ההתפשרות. ואף אם באמת הפקדון הרווח יותר ממה שקצבו, יקבל המתעסק את העודף. (יש להדגיש, שדמי ההתפשרות יכולים להיות כל אופן שרוצים, ויכולים גם לקצוב שההתפשרות תהיה כפי מה שיעלה המדד או כפי מה שהנותן צריך לשלם רבית לנכרי על המעות וכדומה.) ע"י הגבלות אלו יוצא למעשה, שבדרך כלל יקבל הנותן את הרווח

שהוא מצפה לקבל מהממון. בה"ע המצויים בהרבה בנקים מפורש שגם מסמכים רשמיים של התאגיד וכדומה לא יהוו הוכחה לסך הרווח או ההפסד.

אבל חייב להיות שתהיה למקבל אפשרות להיפטר מלשלם אם באמת יפסד או לא ירויח, משום שאם יגביל את המקבל בתנאים שאין אפשרות לקיימם, א"כ בהכרח שהרבית קצוצה מראש. ע"כ אם יתנה שגם על הרווחים לא יהיה נאמן המקבל אלא רק ע"פ עדים, זה דבר שאין מצוי כלל שיהיו עדים שידעו שלא הרויח, והוא כקוצץ רבית גמורה, וע"כ בתנאי הנאמנות על הרווחים נאמן המקבל בשבועה^א. וכן אם יתנה שהנאמנות על הקרן תהיה רק ע"פ שני עדים מסוימים שאינם בקיאים כלל במשא ומתן, וברי הדבר שלא יוכלו להעיד בדבר ג"כ יש איסור בדבר^ב. ויש שכתבו שאף על הקרן אין להתנות בנאמנות של עדים בלבד, אלא שבשבועה יהיה נאמן, ונהגו להקל בכך^ג.

ובין שצריך שיוכל המקבל לפטור עצמו מהרויח שלא ע"פ עדים אלא בשבועה, אם נותן עיסקא לאדם החשוד על השבועה שאינו יכול להשבע, אינו יכול להתנות על הרווחים שיפטר בשבועה, שא"כ הוה תנאי שאין המקבל יכול לקיימו ואין לו אפשרות להפטר מתשלום הרויח גם אם לא יהיה ריוח והוה רבית קצוצה^ד. ודנו הפוסקים

א. ובלבוש סי' קס"ז כתב עוד טעמים לאסור על כך.

ב. ט"ז סי' קס"ז והסמ"ע בקונטרס אות ח'.

ג. השל"ה והערך ש"י כתבו שאין היתר להתנות על עדים, כיון שאין זה מצוי שיהיה לו עדים שהפסיד את הקרן.

ד. ויש שכתבו שחייב השבועה הוא אינו מדין קבלת עיסקא, אלא מדין שבועת שותפין, ולפ"ז אם נאמר שאין כוונת השטר ה"ע להגביל שכל זמן שלא ישבע יתחייב לשלם, אלא מזכירים את חיובו כדין שותף

כיצד מועיל ה"ע הנעשה עם הבנק, והלא ברוב המקומות המתעסקים בנכסי הבנק הם חשודים על השבועה. והביא הנתיבות שלום בשם הגר"ש אלישיב שאם המתעסקים (שהם הצריכים להשבע) הנם בגדר אומן שלא מרע אומנותו יכולים הם להשבע. אבל אם אינם בגדר זה, וכן הנותן לחבירו מעות בה"ע והמקבל הוא חשוד על השבועה, אם חותם על שטר ה"ע מצוי אינו מועיל לו כלל, אלא צריך להתנות על הריוח תנאי אחר שיקשה על המקבל לקיימו אבל בקושי יוכל לקיימו.

ההיתר עיסקא שתיקן המהר"ם עצמו בנוי באופן שחלק מהזמן כל המעות הם פקדון וכל הרווחים שייכים לנותן, ובחלק השני המעות שיהיו יהפכו למלווה גמורה וכל הרווחים ללווה. וחלוקת הזמן אינה לפי תאריכים, אלא שהמעות הם פקדון להתעסק בשביל המפקיד עד שירויחו סך קצוב, ואח"כ הקרן והריוח יהיו מלווה". אבל הרבה משטרות הה"ע שנתקנו לאחר מכן על אותו בסיס של המהר"ם, לא כתבו עיסקא בצורה של חלוקת זמנים, אלא שבכל זמן העיסקא יהיו כל המעות פלגא מלווה ופלגא פקדון.

אופן נוסף של היתר עיסקא הוא, שמתנים שכל הכסף שניתן הוא פקדון ואין כאן הלואה כלל, והמתעסק הינו פועל של הנותן. ואם יביא רווחים בשיעור שקצבו תחילה, אין הנותן דורש ממנו מעבר לכך אלא יקח כל

שאר הריוח לשכר פעולתו. והמעלה באופן זה היא, שלעולם לא יבואו לידי אפשרות של רבית, שאם אין הלואה אין רבית. אמנם הטעם שנמנעו מלעשות כן באופן גורף, משום שמוכח בזה הערמה, ואינו כפי יסודם של חז"ל שפלגא מלווה".

אופן נוסף לבטחון הקרן מבואר בפוסקים, שיתנה הנותן עם המקבל על המעות שיעסק בהם או ישמרם באופן מסוים, ואם יעבור על דבריו יהיה המקבל אחראי על כל המעות כדין המשנה מדעת בעה"ב, ודעתו תהיה ברורה שכוונתו להתיר למקבל לשנות, דאל"כ המתעסק חשוב כגזול על המעות ואף אם יעלה בהם ריוח לא יוכל לתת לנותן כלום, אך כיון שהתיר לשנות אין המתעסק חשוב גזול והמעות נשארו ברשות הנותן וממונו הרויח. אך כל זה מועיל רק על הקרן, אבל לתת ריוח אם לא יהיה, אין בזה להתיר.

וכתב החזו"א שכל זה מהני רק להפסד שיארע למעות מחמת השינוי, אבל הפסד שהיה קורה גם אם היה עושה הכל כפי שאמר בעה"ב, בזה נשארת האחרייות על הנותן. ועוד כתבו הפוסקים שצריך להתנות באופן שניתן לקיים את דבריו אם ירצה, אבל אם מתנה תנאים שאין אפשרות כלל לקיימם, אינו כלום. ויש פוסקים שפקפקו על היתר זה, אך הגינת ורדים כתב תנאי זה בשטר היתר עיסקא שלו.

א"כ אין כאן רבית ששותף שחשוד על השבועה פטור בלא שבועה. אמנם תמוה לומר שאין אומדנא שרוצה לחייבו אפי' שמעיקר הדין הוא פטור, דאם לא נעקר תוכנו של הה"ע כיון שהמתעסק נאמן בדיבורו.
ה. אופן עיסקא זה שחולקים בזמן, מצאנו בסי' קס"ז לפי החזו"ד.
ו. בר"י פרק מ' הערה ב'.
ז. סי' קע"ז סעי' ה' ברמ"א.

כתבו הפוסקים, שאין ראוי לכתוב בשטר נתינת המעות לשון רבית כלל, שהרי כל תוכנו של הה"ע הוא שאין כאן רבית אלא ממונו של הנותן מרויח. אמנם למעשה המנהג

הוא להקל בזה, שבכל הבנקים כתוב לשון רבית. אך שני אנשים פרטיים העושים ביניהם ה"ע ראוי מאוד להזהר בזה, שאל"כ נראה קצת כל הה"ע כהערמת רבית^ה.

הבסיס להיתר

לשלם מה שקצבו. ויש שכתבו שניחא ליה שלא להקרא מפסיד עסקים, דאל"כ לא ילול לו פעם אחרת^א.

וכל זה במקום שהמקבל רוצה לשלם והנותן אינו יודע האם באמת הרויח או הפסיד, אבל אם גם הנותן יודע בוודאות בלא שבועה שהמקבל לא הרויח כ"כ, אסור לו ליטול את הסך שקצבו, שכלפי הנותן לא שייכים כל הטעמים האמורים^ב. וע"כ בתחילת העיסקא כשבאים לקצוב את דמי ההתפשרות, ראוי לחשב לפי העסקים שהמקבל עתיד להתעסק בהם, כמה ראוי לעלות לחצי הפקדון ולא לקצוב סכום מעבר לכך. שאם יקצבו סכום שבמציאות מופקע הדבר שירוויח כ"כ, קרוב לודאי שהנותן לא יוכל ליקח כל מה שקצבו, שהרי הוא עצמו ידע שחלקו לא הרויח כ"כ. אמנם אין איסור כלל בקציבת כל סכום שירצו, שהרי לעולם יכול המקבל להשבע שלא הרויח ולהפטר, ואין כאן קציצת רבית.

ועל פי המתבאר שאין איסור בקציבת דמי ההתפשרות, מבואר שאין איסור לנותן להלוות בה"ע לכל מי שיחפץ, ואין צריך

כפי שהתבאר הה"ע בנוי בצורה שפלגא מלווה ופלגא פקדון, וא"כ לפי האמת אין המתעסק יכול ליתן לנותן רווחים מעבר למה שהרויח חצי הפקדון. ואף אם מסכים מרצונו לתת יותר הדבר אסור, שהרי כל מה שנותן זה משום המחצה מלווה והוה רבית. ולפי זה היה צריך להקפיד שסך ההתפשרות שקצבו לא יעלה מעבר לחצי הרויח, אמנם כיון שקוצבים את הסך מראש ברור שאין זה אלא נביאות לומר שבאמת כן הוא.

ומה שמקובל בכל הלואה בה"ע שבסוף התקופה המקבל פורע כל מה שקצבו מראש, הטעם הוא משום שאם יטען שהחצי לא הרויח כ"כ יהיה חייב שבועה כפי התנאי בה"ע, ובכדי שלא להשבע מעדיף המקבל לתת את הסך שקצבו^ג. או משום שייצטרך לדקדק היטב עד פרוטה אחרונה כמה הוא חצי הרויח, (ודוגמא לדקדוק הגדול, שכל נסיעה באוטובוס או במונית לצורך השותפות חייב להוריד מחשבון הרווחים) שהרי אסור לו לתת לנותן אפי' תוספת פרוטה על מה שמגיע לחציו, ובשביל שלא לטרוח ניחא ליה

ה. בבנק פאג"י היה נהוג בעבר לכתוב בלשון ריוח זכות וריוח חובה.

ט. חכמ"א סי' קמ"ב סעי' י' וקצוש"ע סי' ס"ו סעי' ג'.

י. בית מאיר סי' קע"ז ט"ו.

יא. גינת ורדים יו"ד כלל ו' סי' ד'. וצ"ע דמה שאמרו בגמ' (קה). דניחא ליה שלא יקראוהו מפסיד עסקי, רוב הראשונים ס"ל שאין יכול להוסיף ממון משלו בשביל כך.

יב. מבואר בפוסקים.

יראה לעיניים בלבד, ויש רבים שמשקיעים בענפי מסחר שונים אף שאינם נראים כסוחרים גדולים.

אך מצד המקבל צ"ע כיצד יוכל לקצוב דמי התפשרות גבוהים שיודע בוודאות שאין לו אפשרות להרויח אותם. ואף שאם קצב ולבסוף לא הרויח כבר ביארנו שיכול לשלם את דמי ההתפשרות, אך מתחילה להתחייב על דבר שאינו, זה לכאורה אין היתר. שכיצד יאמר שנותן יותר בשביל שלא להשבע, והלא מתחילה ידע שלא ירויח ולא ישבע^{יג}.

בנתינת עיסקא כפשוטה המקבל לוקח את המעות ומתעסק בהם לצורך שניהם, ובסוף הזמן יש בידו מעות ממכירת הסחורה לאחרים ובזה חולקים הנותן והמקבל. אך כיום עיסקאות רבות הם לקניית סחורה לצורך המתעסק עצמו, כגון הנוטל משכנתא מהבנק לרכישת דירה, שהבנק נהיה שותף בדירה ואין מוכרים את הדירה לאחר בסוף הזמן. ובזה הכוונה בעיסקא היא שהמתעסק עצמו קונה מהנותן את חלקו בעיסקא. ועיין להלן אלו רווחים שייכים בדירה שנוכל לומר שדמי ההתפשרות הם הרווחים מחלק הפקדון.

לברר כלל האם יש לו עסקים הראויים להרויח או לא. כיון שגם לאחר נטילת העיסקא יוכל המקבל להשבע ולהפטר, ואין הבדל בין מודיע מתחילה שאינו עתיד להרויח לבין מודיע בסוף. ומה שבסוף צריך להשבע אין בכך פגם, וכמו שמותר לקצוב דמי התפשרות שפעמים שלא ירויח כ"כ ויוכל להפטר רק בשבועה. ולאמור אין איסור לבנק שיש לו ה"ע כדין להלוות ולקצוב את הרויח עם כל אדם, ואף אם נראה שאין הוא עתיד להרויח מהמעות הללו ואין לו נכסים כלל. רק ללווה עצמו יהיה איסור ללוות באופן שאינו עתיד להרויח.

ולמעשה ישנם עסקים רבים הראויים להרויח אחוזים גבוהים, כגון מסחר במניות או במט"ח וכיוצ"ב. וכל הנותן בה"ע אם אינו יודע בוודאות שהמקבל לא השקיע את הכסף בדברים מסוג זה, או שיודע שכל סוגי המסחר שיכולים להרויח הרבה לא הרויחו כ"כ (שזה דבר שאינו), יוכל לקבל את דמי ההתפשרות שקצבו, ואף אם קצבו אחוזים גבוהים מאוד כל זמן שהמקבל לא ישבע שלא הרויח כ"כ. ולא מצינו בפוסקים שיש חיוב על הנותן לטרוח לברר במה השקיע המתעסק את הכסף, ובמציאות האדם

העצה ללוות בהיתר למי שאינו מתעסק

לצורך עסק ולומר שיש בו איסור תורה של רבית קצוצה. אמנם מצוי בשטרות ה"ע רבים שמפורש בהם, שבנתינת המעות נהיה הנותן שותף לכל נכסיו של המקבל. והיינו שלא רק

אנשים רבים נצרכים ללוות כספים לצורך הוצאות שוטפות שאינם עסקים המרוויחים, ולכאורה בזה אין היתר כמבואר, וא"כ היה צריך לאסור כל אוברדרפט שאינו

יג. מבואר בפוסקים.

נכסיו הרויחו או לא, כיון שהוא צריך לדעת את כל נכסי המקבל וכל מעשיו וכמה הם הרויחו.

בבנקים מצוי תנאי זה בשטרות ה"ע שלהם, אמנם אף שדבר זה מציל רבים הנוטלים הלוואות מהבנק מידי איסור דאורייתא של רבית, אך לאלו המלווים לבנק תנאי זה מציב איסור חדש, שהרי לבנק ישנם גם עסקים רבים שאינם נעשים כדין תורה, ולפי תנאי זה המלווה לבנק נעשה שותף לכל עסקים אלו. ובאמת אף בלא התנאי שנעשה שותף לכל העסקים היה צריך לאסור, שכן המלווה אינו יודע איזה עיסקא הבנק מתעתד לעשות מיד לאחר שהוא מלווה לבנק. וזאת יש לידע שהלואה לבנק אינה רק למפקידים בתוכניות חסכון למיניהם, אלא כל הפקדת כסף בחשבון עו"ש הרי היא נתנת מלווה, שהרי הבנק רשאי להוציא את הכסף כרצונו. ואף שאינו מקבל רבית עבור מה שהפקיד בעו"ש, מ"מ כיון שהבנק מפרסם שכל קבלת כספים שהוא מקבל זה לפי תנאי ה"ע, ממילא חלק מהכסף הוא פקדון ורק שקובעים שאין המקבל צריך ליתן רווחים כלל. (ואף המתירים במניות לומר שאין זו בעלות, כאן אין זה מניות אלא הכסף עצמו של המפקיד.) ואולי בחשבון עו"ש שאין בו רבית, הוה כפירשו שהכסף הוא בהלואה גמורה ולא בעיסקא וצ"ע.

ובשביל להנצל מאיסור זה, יש בתנאי ההיתר של הבנק שהמקבל יעסוק בכסף בעסקים המותרים, והיינו עסקים המותרים ע"פ דין תורה. וא"כ הנותן נעשה שותף רק לעסקים המותרים ולא לעסקים

העיסקאות שיעשה המקבל במעות שקיבל הם מחצה של הנותן, אלא כל נכס שיש לו שיכול להרויח קונה בו הנותן חלק יחסי. כגון נתן בעיסקא עשרת אלפים ש"ח ולמקבל יש מכבר נכסים בשווי תשע מאות ותשעים אלף ₪, הרי המעות שנתן הם פלגא מלווה, נמצא שיש לו שווי חמשת אלפים ₪ מתוך כלל נכסי המקבל דהיינו חצי אחוז. ובשטרות אלו בהחזרת דמי העיסקא הרי המקבל חוזר וקונה מיד הנותן את נכסיו.

שטרות אלו מהווים עצה עבור רבים מאלו שאינם עתידיים להתעסק במעות שקיבלו. שכן רבים יש להם נכסים הראויים להרויח, כגון בעל חנות שלווה לצורך הוצאות ביתו, שאף שעם המעות שקיבל אינו עתיד להרויח, מ"מ הנותן נהיה שותף בחנות וזה עסק מרויח.

ורבים מאלה יש להם נכסים המרויחים בלא טירחה כלל, שכל אדם שיש לו דירה הרי שהנותן נעשה שותף בדירה, ומאז שקבל את העיסקא אינו גר בדירה שהיא רק שלו אלא בדירה שהוא שותף בה, וא"כ מגיע לשותף השני דהיינו נותן העיסקא דמי שכירות לפי חלקו היחסי בדירה, וזהו הרויח שניתן לו מחלק הפקדון. זאת ועוד שגם מחיר הדירה מצוי מאוד שמתייקר, וא"כ כשרוצה לקנות מיד הנותן את חלקו בנכסים ראוי שישלם מחיר גבוה יותר ממה ששילמו לו שכן המחיר עלה.

ריוח נוסף שיש בשטרות אלו, לפי מה שהתבאר לעיל שבמקום שהנותן יודע שהעיסקא לא הרויחה אינו רשאי ליטול את דמי ההתפשרות, בשטרות אלו כמעט לא שייך שהנותן יוכל לידע האם

העסקים של הבנק, ודו"ח על ריוחי הנכסים המותרים אין, ע"כ מותר לו ליטול את הרבית שהבנק התחייב.

מצוי הדבר שהבנק נותן הלואה לצורך מטרה מסוימת ואין המקבל יכול לשנות אפילו חלק קטן מהכסף לצורך מטרה אחרת, ובוזה לכאורה יצא שהבנק נעשה שותף אך ורק בעסק שעליו נתן את המעות. ופעמים שזהו לצורך דבר שאינו יכול להתיר, או שאינו יכול להרויח כשיעור דמי ההתפשרות. ובה"ע המצויים היום בבנקים הוסיפו, שהבנק נעשה שותף בכל הנכסים אף אם יאמרו אחרת בשעת ההלואה, וצ"ע דלפי זה לא יהיה לבנק אפילו תרעומת על המקבל אם שינה. (בחלק המלווה ניתן לומר שאסור לו לשנות, משום שקיבל בשביל שישקיע בעסק פלוני. אך בפלגא פקדון, הלא המעות היו מעות קנין עבור שאר נכסים ומה שייך שהבנק יאמר לו מה יעשה במעותיו.)

האסורים^{יד}. ובמקום שאין תוספת זו הה"ע מועיל ללוות מהבנק ואוסר להלוות לבנק, ולאמור אף לנהל שם חשבון עו"ש אין היתר. ולא יועיל אם פקיד יחתום לנותן שכספו הוא שלא לפי ה"ע, שכן אין לפקיד זכות לשנות מהתנאים שנקבעו ע"י הנהלת הבנק. ודבר זה יש להזהר בכל מעות שנותן בה"ע למי שאינו סומך עליו שכל עסקיו נעשים כפי הדין.

ובתנאי זה שהנותן נהיה שותף רק בעסקים המותרים על פי דין תורה ישנו ריוח נוסף בבנק, שהבנק מפרסם מתקופה לתקופה את הרווחים או ההפסדים שהיו לו. ואף שאין הדו"ח קביל לפי תנאי הה"ע שאפי' שבועה אין כאן, מ"מ הלא באמת הנותן מאמין בדו"ח שהדו"ח אמיתי וזה באמת מה שהבנק הרויח, ואם הוא הפקיד בבנק חסכון והבנק התחייב לו רבית יותר ממה שהרויח היה אסור לו ליטול, אך מכיון שהוא אינו שותף בכל

הקנאת הנכסים לעיסקא

לצורך עיסקא לקנין רגיל. ודעת הגר"ז שסגי בקנין כסף לכל סוגי הנכסים, ואף למטלטלין שאינם נקנים בכסף^{טז}. ולדעת הפוסקים המצריכים קנין המועיל, לא מהני כאן שיודה המקבל שהקנה בקנין המועיל,

בשרוצה להקנות את שאר נכסיו לצורך העיסקא, נחלקו הפוסקים באיזה קנין צריך להקנותם. דעת רוב הפוסקים^{טז} שצריך קנין המועיל בדיני ממונות בנכסים אלו, ואין הבדל בין קנין

יד. ולא ידעתי מדוע נמנעו מלפרש "עסקים המותרים ע"פ התורה", שהרי אפשר להבדיל ולפרש גם המותרים ע"פ חוק.

טו. חו"ד סי' קע"ז ס"ק ו', הסמ"ע בקונטרס הקצר, חכמ"א.

טז. יש לציין שדעת החו"ד סי' קע"ג ס"ק ד' ובעוד מקומות וכן המחנ"א סי' ל"ג, שאם מקנה דבר מסוים בלא לקבל אחריות, אין איסור לקיים את המכר אף אם לא חל הקנין כלל. ולפי זה היה מקום לומר שכיון שמקנה את הנכסים לנותן העיסקא בלא לקבל אחריות יהיה מותר בלא קנין. אך עיין בס' קע"ג סע' ד' דמשמע בב"ד מ"מ ו"ש"ך שחלקו על היתר זה. וכן צ"ע האם החו"ד יתיר זאת אף בה"ע שכל הקנין הוא על דעת לחזור ולקנות.

דס"ס הוא נותן רבית מנכסיו שהרי לא חל קנין.

נכסים שאין אפשרות לקנותם, כגון קרנות פנסיה או תכניות חסכון שאין דרך להקנותם לאחר, שהחברה או הבנק לא יכבדו את הקנין אלא מחויבים לתת דוקא למי שהפקיד, א"א לסמוך עליהם בתור עסקים המרויחים לה"ע, כן הביאו בשם הגרש"ז אורבך¹. ובקרנות פנסיה והשתלמות שכיום ע"פ חוק החברה היא רק מנהלת ולא בעלים, אלא כל מפקיד הוא נשאר הבעלים על כספו ומה שנקנה בכספו, צ"ע אם אפשר לסמוך על הכסף הנמצא שם לה"ע. כיון שחלק מהכסף מושקע באג"ח של נכרים, דהיינו שהנכרי חייב למפקיד ברבית בלא ה"ע, וחוב של נכרי א"א למוכרו אפי' בכתיבה ומסירה, וא"כ הוה רבית קצוצה מִישראל לישראל. ואף שאג"ח זהו חוב לכל מי שיוציאו, עיין חו"מ סי' ס"ו סעי' א' שנחלקו שם הפוסקים האם קנינו של שטר זה קל יותר או לא. אמנם לפי מה שהובא להלן בדין יוצר רווחים בלא עסק, יש מקילים בתכניות חסכון שהגיע זמנם וניתן לפדותם. אך בלא הגיע זמנם או בפנסיה, אף לדעת השו"מ שם אין מקום להתיר.

בכל פעם שמגיע לאוברדרפט בשביל לגבות רבית, צריך הבנק לקנות חלק בנכסיו בקנין המועיל או לפחות בקנין כסף. והנה אם הגיע לחובה ע"י משיכת כסף מהבנק, לכל

הפחות יש כאן קנין כסף וברוב המקרים הנכסים הם קרקעות שנקנים בכסף וסגי בזה. וכן אם נכנס לחובה ע"י שנתן צ"ק לחובתו או הוראת קבע, מתחייב מדין ערב שאומר תן מנה לפלוני. ויש שהקשו שאם מקבל הצ"ק הוא לקוח באותו בנק, א"כ הבנק לא הוציא מעות כלל ואין כאן דין ערב שיקנה, אך שמעתי מדיין מומחה שדנים זאת מדין סיטומתא.

אם הגיע לאוברדרפט בטעות, שסבר שיש לו כסף בחשבון והתברר שטעה. הביא בתורת רבית (בשולי הסכמת הגר"ש) בשם הגר"ש אלישיב שאין בזה היתר. ודוקא אם היה בטוח שאינו נכנס לחובה, אבל אם היה מסופק ולא טרח לבדוק, הרי זה כנכנס לחובה בידיעה ברורה ואין איסור. וצ"ע הטעם לאסור באינו יודע. ויש נפק"מ גדולה בדין זה אף אם אינו רוצה לתבוע את הבנק על כך, ראשית שמיד כשגילה זאת חייב לפרוע את חובו לבנק, שהרי הוא משלם רבית עבור כל יום. ואין ידיעתו מועלת להפוך זאת מכאן ולהבא לעיסקא, כיון שאין מי שימחל על החוב ועל הרבית ויחזור ויתן את המעות בתורת עיסקא. ושנית נפק"מ שכשבא לשלם לא ישלם את הרבית מתוך יאוש, שנמצא שפורע רבית קצוצה ועובר בלאו, אלא יגלה דעתו שאין רצונו לפרוע ומה שמשלם זוהי גזילה של הבנק, ואין כאן פריעת רבית אלא גזלן ונגזל.

יז. תורת רבית. וצ"ע מה האיסור בזה שהבנק אסור לו לתת לאחר חוץ מאשר המפקיד, והלא זה אינו כדין תורה ויחזורו בי"ד ויגבו. ואף שקשה לעשות קנין המועיל לפי דין תורה, מ"מ לדעת הגר"ז שסגי בקנין כסף לכל דבר, ה"ה בזה.

כשיוצר רווחים בלא עסק

בזה ולהרויח, וכמעט כל אדם יכול ללוות בה"ע בלא חשש. אך יש רבים מהפוסקים שחלקו עליו וכתבו, שריוח עקיף שמסובב ע"י העיסקא אינו נחשב ריוח של העיסקא ואין להסתמך עליו.

ובנת"ש הביא בשם הגרי"ש אלישיב שריוח עקיף בעלמא אינו מועיל להיתר, אבל אם היה מפסיד את נכסיו בזה יכול להסתמך על מה שאינו מפסיד. וכתב שם שלפ"ז אם יש לו חוב גדול שהיה מוכר את דירתו בשביל לפרעו, יכול להחשיב את הדירה בהיתר. אבל חובות קטנים שאין דרך למכור דירה בשביל לפרעם, אין בהם היתר. ואף שבדירה בדר"כ אין נפק"מ שהרי בה"ע המצוי הדירה של המקבל נקנית לנותן, אך יש נפק"מ בתוכניות חסכון שיכול לפדותם, שא"א להקנותם ואינם נקנות לנותן, שבזה יוכל לסמוך שלולא העיסקא היה צריך להפסיק לחסוך ולהרויח.

פעמים שאף העצה של הקנאת כל הנכסים לטובת העיסקא אינה מועילה, כגון שאין למקבל דירה אלא שוכר דירה וכן אין לו שאר נכסים הראויים לריוח. כתב השואל ומשיב, שאף בזה יש אופנים שמותר לקבל עיסקא ולהוציאה בהוצאות ביתו. במקום שחייב לפרוע את חובו ואם לא יפרע יגבו ממנו את ביתו, שנמצא שדמי העיסקא גרמו לו שישאר ביתו בידו ולא יצטרך להוציא מעות על שכר דירה. ויותר מזה כתב שאף בעוסק באומנות, הלא אם לא יאכל לא יוכל לעסוק ולהרויח ואף זה ריוח העיסקא, וכן מי שלווה לנישואי בנו, שאם לא ינשא בנו ימשיך לשלם לבנו כל יציאותיו ואם ישיאנו לא ישלם, אף חסכון זה הוא ריוח העיסקא.

ולפ"ז מותר ללוות בה"ע לצורך לימוד מקצוע, שבגלל הלימוד יוכל לעסוק

שכר טירחה

כפועל בטל, או לקצוץ מראש סך מועט עבור פעולתו. ועיין ריש סי' קע"ז באריכות פרטי הדינים בזה.

אף בה"ע בזמנינו שקובעים דמי התפשרות, צריכים לתת למתעסק שכר טירחא. וע"כ צריך לקצוץ בשטר העיסקא שהמתעסק יקבל באחוזים מעט יותר מהחלק המגיע לו. כגון בשטר שמפורש בו שהעיסקא היא פלגא מלווה ופלגא פקדון, יפרשו שהנותן יקבל ארבעים ותשע אחוזי בריוח והמתעסק יקבל חמישים ואחד אחוז, ובהפסד יחלקו שווה

אמרו חז"ל שהנותן עיסקא לחבירו שפלגא מלווה ופלגא פקדון, אם המתעסק יתן לנותן את כל הרווחים שעלו בחלק הפקדון נמצא שהוא טורח בשביל הנותן חנם, והסיבה שמסכים לטרוח בעסק בשביל הנותן בלא לקבל תמורה היא משום חלק המלווה, דהיינו בתמורה לכך שהנותן נתן לו חצי מהמעות בהמתנה בלא שיקבל מהם רווחים, וא"כ הטירחא עצמה היא רבית. וע"כ אמרו חז"ל שצריך לשלם למתעסק שכר טירחא, אמנם הקילו שאין צריך לשלם לו כפועל שנשכר בשוק למלאכה זו, אלא מספיק לשלם לו

בשווה"י. באופן זה אין צריך לפרש שהמתעסק נוטל יותר בשביל שכר טירחתו"ט.

ויש מקום להתיר אף אם יקצצו חלוקה שווה ברווחים, שעצם קציבת דמי ההתפשרות פירושה, שאומר הנותן למקבל שאף אם תרויח בחלק הפקדון יותר ממה שקצבנו קח את העודף לעצמך. והדין הוא, שאם יש למקבל עסק אחר חוץ מהעיסקא הזו לכו"ע מספיק שיקבל בשכר טרחו את צד הספק שאם ירויח יותר מסך מסוים יהיה שלו. וכן באמת כתב החו"ד^ד, שבקוצבים דמי התפשרות מספיק שיאמר שהעודף בחלק הפקדון על סך ההתפשרות יהיה בשכר. אמנם צריך לומר זאת למקבל ולא מספיק שיכוון כך בלא לקצוץ מראש. אמנם כל זה רק אם בתנאי הה"ע לא כללו את כל נכסי המקבל, אבל אם פירשו שהנותן נהיה שותף בכל עיסקי המקבל, א"כ שוב אין למקבל עסק אחר שאינו נתון לו בעיסקא, ובזה נחלקו הפוסקים האם מהניכא.

ובשטרות ה"ע המצויים בבנקים מפורש שם שהמתעסק נוטל יותר אחוזים מהנותן. ובזה כבר אין צריך ששכר

טרחו יהיה המותר על דמי ההתפשרות, אלא האחוזים היתרים הרי זה שכר, ואף אם לא פירשו שיטול זאת בשכרו. ובשטרות שלנו שקובעים את דמי ההתפשרות מראש, בדרך כלל אין נפק"מ למעשה כמה אחוזים יכתבו למקבל וכמה לנותן, שהרי בסופו של דבר יקבל את הסך שפסקו. ורק שצריך להזהר שהאחוז שקבעו לנותן ברווחים, יוכל להרויח כמו שקבעו את דמי ההתפשרות. כגון שהגזימו וקבעו שהנותן יקבל רק עשר אחוז בריוח ודמי ההתפשרות הם אלף ₪, הרי שצריך להיות אפשרי שסך כל הנכסים ירויחו עשרת אלפים ₪, דאם זהו דבר בלתי אפשרי אין היתר למקבל ליקח את העיסקא. אך בדרך כלל קובעים למקבל אחוזים בודדים נוספים, ובזה אין נפק"מ.

אם עברו וקצצו אחוזים שווים לנותן ולמקבל ולא קצבו שכר טירחא, אם עדיין לא שילם המתעסק למקבל את חלקו חייב לנכות מחלק הנותן עבור שכר טירחא^כ, דהיינו שינכו מדמי ההתפשרות כשכר פועל בטל, או שינכו שליש ממה שקצבו^כ. ואם כבר שילם לנותן את חלקו בריוח אבל לא שילם את הקרן, נחלקו הפוסקים האם יכול לנכות

יח. דעת המחבר כדעת הרמב"ם, שצריך דוקא שהמתעסק יקבל שני שליש בריוח, ויקבל עליו בהפסד רק שליש. אמנם הרבה פוסקים חלקו עליו וס"ל להלכה שסגי במשהו, וכן המנהג. יט. בשטר ה"ע שכתב החת"ס בשם רבו ר' נתן אדלר כתוב, "ושכר טרחות קבלתי" וצ"ע האם כוונתו שמועיל הודאה בדבר שאינו והרי ס"ס יהיה כאן רבית, או שכוונתו שבאמת היו נותנים משהו מתחילה למתעסק.

כ. סי' קע"ז ס"ק ז'.

כא. החו"ד הנ"ל והש"ך סוברים שאף באין לו עסק אחר מותר, אבל הסמ"ע בקונטרס אות ב' אסר באין לו עסק אחר, ובשער דעה הניח דבר זה בצע"ג.

כב. ואף שהיה מקום לומר שהרבית היא הטירחא, וזה כבר נתן וכיצד יוציא אבק רבית. סברא זו כתב הרמב"ן סח: אך למעשה כתב שאין זה כך, וכן פסק השו"ע להלכה סי' קע"ז סעי' ד' שחייב לשלם.

כג. שחז"ל תקנו בעיסקא שיטול שני שלישי הריוח, והיינו שהיה ראוי שהנותן יטול מחצה, והמתעסק נוטל בשכרו שליש מחלק הנותן. ולפ"ז גם כאן יטול שליש ממה שקצבו.

מהקרן את שכר הטירחא דהיינו הרבית, רבית שאינה יוצאה בדיונים, אבל בדיני
ופסק הרמ"א שמנכה^כ. ואם שילם הקרן שמיים חייב הנותן להחזיר את דמי השכר
והריוח, אינו יכול להוציא מידו כדין אבק טירחא.

דמי התפשרות המתרבים מזמן ליזמן

עיסקא אחת ומתחילה עיסקא חדשה, ובה
א"ש שבסיום העיסקא חייב לברר האם הרויח
או הפסיד. ואם זאת הכוונה בדבריו הרי
שיהיה בזה היתר אף לדעת הט"ז, כיון שאין
הרבית מתרבה במשך הזמן, אלא שמתחילים
עיסקאות חדשות^כ.

בה"ע המצוי היום בהרבה בנקים הוסיפו
תנאי זה שהמתעסק חייב להודיע
בסוף כל חודש, אמנם הם אינם מרויחים את
שיטת הט"ז שהרי הם נוטלים רבית לפי ימים
ולא רק לפי חודשים. אבל מ"מ יש להם ריוח
שלא יוכל המקבל לטעון שלא הרויח יותר
מאותו חודש. ובה"ע שנערכו ע"י הבד"ץ, יש
שטרות שכתבו שיודיע בסוף כל חודש עברי
ויש שטרות שכתבו בסוף כל חודש לועזי. ואף
שבאמת אין נפק"מ בזה, מ"מ לא הבנתי מדוע
לכתוב לפי החודשים העבריים, והרי הבנקים
מתעסקים רק לפי החודשים הלועזיים
וכמוהם אנשים רבים, וא"כ השטר נראה יותר
אמיתי כשכותב לדון לפי החודשים הלועזיים
שיש לו מידע האם הרויח או לא, מאשר לפי
החודשים העבריים שלא אמור להיות לו
מידע כמה הרויח.

כתב הט"ז (סי' קע"ז ס"ק כ"א) שאף
בעיסקאות הנעשות בהיתר, אסור
לקצוב סכום שמתרבה מתקופה לתקופה.
ולדבריו אף בהיתר עיסקא בזמנינו יהיה אסור
לקצוב סכום התפשרות עבור כל חודש
מהתקופה, כגון חצי אחוז לחודש. אלא
יצטרכו לחשב מתחילה כמה רוצה הנותן
ליטול עבור כל משך העיסקא ויקבעו זאת,
כגון נותן עיסקא לשנה יקצוץ ששה אחוזים.
ודעת הש"ך שם (בנה"כ) שאין איסור בדבר.

ובשטר ה"ע שתיקן החכמת אדם הוסיף
בתנאי העיסקא שכל סוף חודש
יצטרך המתעסק לומר כמה הרויח או הפסיד
ולהשבע על כך, ואם לא יברר את הדבר הרי
זה הודאת בע"ד שהרויח וחייב לתת לנותן
המעות כמו שקצבו. ובפשטות דבריו הכוונה
היא להודאת בע"ד רגילה, שמתחייב שאם לא
יברר בסוף החודש הרי זה כהודאה שהרויח.

אך יש שהקשו דזה עצמו הוה רבית, דמה
שייך לומר שהוא מתחייב שיהיה הודאה
אם לבסוף ירצה להשבע ולהפטר. וע"כ
פירשו כוונת החכמ"א שזמן סיום העיסקא
הוא בכל חודש, והיינו שכל חודש נגמרת

כד. סי' קס"ו סעי' ג'.

כה. מלשון הה"ע של החכמ"א קשה להבין כוונתו, שבתחילה כתב שזמן הפרעון הוא בכל חודש וחודש,
אבל המשיך שאם ירויח אינו יכול לקחת עד זמן קצוב רק שמחויב להודיע בסוף כל חודש אם היה ריוח
או הפסד. א"כ בדבריו כתב שני הטעמים.

מי הם החייבים בהיתר עיסקא

הנותן, שהרי הוא מתחייב מה שהמקבל מחויב, ואם המקבל ישבע שלא היו לו רווחים או שיביא עדים שהפסיד גם הערב לא ישלם.^{כו}

קרנות פנסיה בזמנינו, אין החברה המנהלת לווה את הכסף מהמפקיד ולאחר זמן נותנת לו רווחים, אלא החברה היא גוף מנהל בלבד שאין לו כל בעלות על הממון, וכל בעלות הממון היא של המפקיד, וכפי מה שתרויה החברה בכסף של המפקיד כך יקבל, בניכוי שכר על ההתעסקות. ובזה אין שייכות לה"ע בין המפקיד לחברה המנהלת, כיון שאין הם לווים ממנו כלום. אלא צריך לדאוג שהחברה לא תלווה את כספו לאחרים ברבית שלא בה"ע, ואם תעבור ותלווה המפקיד הוא העובר באיסור ר"ק. (וכן אם תשקיע בעסקים מחללי שבת או מוכרי חמץ בפסח, ובענין מניות נחלקו הפוסקים ואין כאן מקומו.) וע"כ חובה על כל אדם להפקיד את כספו רק בקרנות שיש להם הכשר שאינם משקיעים בדברים אסורים. וכיום רבים הם ההכשרים וכמעט כל חברה יש לה מסלול כשר.

קרנות הנותנות הלוואות לצורך לימודים, שהסיכום הוא שהבנק נותן הלוואה ברבית ללומד, ובמשך תקופה מסוימת הקרן היא המשלמת את הריביות, ולאחר מכן הלומד מתחיל לשלם את הקרן והרבית. בזה הלומד חייב לעשות ה"ע בינו ובין הבנק, ואף

כל הלוואה שקצצו בה רבית חייבים להתנות שהמעות ניתנות בה"ע, ואם לא סיכמו על ה"ע הוה ר"ק. ואף אם נותן המעות עצמו קיבל את המעות בה"ע, אם הוא נותנם לאחר צריך להתנות שיהיה בה"ע. והדוגמא המצויה לדבר זה, היא בחתן שחותנו התחייב לו סך מסוים לנדוניה, וחייב זה חל בשעת הנישואין ואז הוא זמן הפירעון, וכיון שאין לחותן סכום זה לתתו במזומן, מבקש שיקח החתן משכנתא על שמו על כל הסך שהוא מחויב, והוא יחזיר לבנק את כל התשלומים הקרן עם הרבית. והנה פירוש דבר זה הוא, שהחתן נוטל עיסקא מהבנק וחוזר ומלווה אותה לחותנו (את סכום הקרן בלבד), ואח"כ חוזר החותן ופורע לחתן את חוב הנדוניה ע"י התשלום לבנק דבר חודש בחודשו. אך כיון שהחתן אינו רוצה להפסיד את הרבית שהוא משלם לבנק ע"כ הוא נוטל מחותנו רבית, ואם לא יעשה ה"ע בינו לחותנו הרי הוא מלווה בר"ק. אמנם אם בשעה שהתנו כמה כל אחד יתן לבנו ולבתו, פירש החותן ואמר שמתחייב ע"ד שיקח החתן משכנתא והוא ישלם אין בזה איסור, שפירוש הדבר שמתחילה התחייב סך גבוה יותר בתשלומים. ואף אם אמר שאינו בטוח שיצטרך לכך שהחתן יקח משכנתא, אלא אפשר שיוכל לתת הכל במזומן אין איסור.^{כז}

וערב להלוואה, דעת רוב הפוסקים שאם הנותן והמקבל עשו ה"ע באופן המועיל, אין צריך הערב לעשות ה"ע עם

כו. סי' קע"ו סעי' ו'.

כז. ובאמרי יושר הצריך את הערב בה"ע, ורבים תמהו על דבריו.

אם כוונתו לשלם את כל ההלואה מיד כאשר הקרן תפסיק לשלם את הרבית, מ"מ משעת ההלואה שקוצצים רבית הוה איסור. בין הקרן ללומד אין טעם לעשות ה"ע שהרי הם לא מלווים לו כלום. ובין הקרן לבנק גם אין צריך, ויש מחמירים להצריך^{כח}.

כתיבה או אמירה על פה

אמנם במקום שכתבו שטר על נתינת המעות וקצבו בו ריוח, לא מהני לומר ע"פ שכל השטר מוגבל לפי תנאי ה"ע. כיון שע"פ השטר אפשר להוציא את הקרן בדיינים שלא לפי תנאי ה"ע, (ששטר שיש בו רבית גובה בו את הקרן^{לא}) ושמא ימות ויפול השטר לפני היתומים שאין הם יודעים מהתנאי, ויוציאו את כל הקרן אף במקום שהיה הפסד ורוצה המקבל להשבע^{לב}. אבל אם הזכיר בשטר שהכל נתון בה"ע, או שהזכיר שיש שטר נוסף, שבו מפורש התנאי, וכן אם הפקיד ביש שלישי והודיעו בתנאי ה"ע, בזה סגי. ולכן מותר להפקיד צ"ק על כל הקרן, כיון שמפורש בשטר עצמו שהכל על פי ה"ע. ובהודיע לעדים והשאיר השטר בידו, נחלקו הפוסקים.

אם עבר ולא הזכיר בשטר את ה"ע, אין הנותן יכול להוציא מהמקבל כלל את הרווחים אף בידוע שהרויח, ונחלקו הפוסקים האם המקבל עצמו חייב לשלם לנותן מה שהרויח, או שרבנן פטרו אותו מלשלם את הרויח^{לג}.

כבר התבאר שהה"ע אינו אופן המתיר הלואה ברבית, אלא שהוא תנאי ממוני המשנה את תנאי נתינת הממון מהלואה לנתינת עסק. ובכל דיני ממונות אמרינן דלא אברו סהדי אלא לשקרי, ואף כאן מעיקר הדין אין צריך כלל לכתוב את ה"ע בשטר, אלא סגי בכך שמתנים ע"פ שכל מה שעשו זה לפי ה"ע^ט.

אם לא פירשו בע"פ את כל תנאי ה"ע לפרטיו אלא רק אמרו שכל ההלואה היא לפי ה"ע, יש לעיין איזה תנאים יחולו על העיסקא. דפוסקים רבים כתבו שחלה העיסקא כפי תקנת מהר"ם. אך כבר התבאר לעיל ויבואר עוד להלן, שיש אופנים רבים הנוגעים בזמנינו שאין ה"ע של המהר"ם מועיל להתיר, וכיום במרבית שטרות ה"ע הוסיפו עוד תנאים רבים, וכמעט כל המתעסקים כיום בה"ע אינם עושים שטר כתיקון מהר"ם^ל. וע"כ לכאורה אין מקום לומר שכוונתם היתה לשטר המהר"ם המקורי, וצ"ע מה יהיה דינם.

כח. הרמ"א סי' ק"ע סעי' ב' פסק להתיר, והט"ז הקשה עליו שבעה"ת אסר, והש"ך יישב שכיון שאינו מתחייב לשלם רבית לעולם, אלא רק לזמן קצוב אין איסור. כט. בעיסקא ודאי הדין כן, ובה"ע דידן ג"כ דעת רוב הפוסקים שסגי באמירה בלבד. ל. הלא כמעט אין בנמצא אדם שאין לו חשבון בנק, וכיום אין בנק שהה"ע שלו הוא כמהר"ם, וא"כ רוב העסקאות הם שלא בתנאי מהר"ם. לא. סי' קס"א סעי' י"א. לב. סי' קע"ז סעי' כ"ד. לג. כל זה התבאר בסי' קע"ז סעי' כ"ד ובנו"כ שם.

תשלום קודם ההתעסקות

הלואה (אוברדרפט) הם גובים ממון בין ילווה ובין לא ילווה, אם בסוף לא לווה אין כאן רבית, אך אם לווה הרי שהתשלום עבור ההקצאה הוא רבית מוקדמת. ואין היתר לשלם זאת משום שהבנק מכנה זאת בשם עמלה, וה"ה כל עמלה שהבנק גובה בעקבות ההלואה (שאיין לו באמת הוצאה) היא רבית שצריכה להכלל בה"ע, וכמו שמובן שאדם אינו יכול להלוות לחבירו ולומר לו שישלם תוספת עבור הוצאת הארנק מהכיס, או עבור הרישום בפנקסו.

והנה תשלום עבור הקצאת אשראי הוא רבית שניתנת למלווה קודם שהגיעו רווחים. ועוד יש להעיר בענין רבית זו, שפעמים שאדם צריך הלואה קטנה ואפילו של עשרות שקלים לתקופה קצרה, ואם הוא נכנס לאוברדרפט בבנק הרי שהוא צריך לחשב שנכסיו בשווי ההלואה יכולים להרויח בתקופה קצרה זו כ"כ הרבה אחוזים, דהיינו כשיעור עלות ההקצאה והרבית על האוברדרפט. ושיעור רבית זו יכול להגיע לפעמים לעשרות אחוזי רבית עבור כמה ימים^ל, וא"כ מי שיש לו רק דירה חנות וכדומה שאינם מרוויחים כ"כ מהר, אסור לו להכנס באופן זה ליתרת חוב כמו שנתבאר

לפי המבואר שהרווחים שנותן המעות מקבל אלו הם ריוחי מעותיו וממונו הוא שהשביח, אין היתר ליתן תשלום כל שהוא קודם הזמן שיכלו הנכסים להרויח, ואפילו טובת הנאה אסורה. ומה שיש לפעמים בנקים שנותנים מתנות או טובות הנאה למפקידים אצלם, בה"ע רגיל אין לזה היתר. אמנם בה"ע של הבנקים הוסיפו (בדר"כ) שכל מה שיתנו קודם שיהיו רווחים הרי זה על חשבון הפירעון. דהיינו שדמי ההתפשרות הם האחוז שקבעו ועוד שווי המתנה, ואם לא יהיו רווחים כ"כ, ישבע הבנק שלא הרויח כ"כ וינכו את שווי המתנה מהתשלום. ואם יהיו הפסדים שווי המתנה ינוכה מדמי הקרן, ולא יוכל הנותן לטעון שחפץ בכסף ולא במתנות ורצונו להחזיר את המתנה ולקבל כסף, משום שהוא רבית ע"מ להחזיר ואסור^ל.

אך עדיין אם יתנו שבאם ירויח תהיה המתנה על חשבון חלק מהרווחים אין בזה היתר, שהרי המעות לא הרויחו, ונמצא שמקדים לו בהלואה את המתנה תמורת הפלגא מלווה. אלא צריך להתנות שהמתנה תהיה על חשבון הקרן^ל. ובה"ע שכולו פקדון, אין איסור בזה.

ובן מה שנהוג בבנקים לגבות על הקצאת אשראי, דהיינו שתמורת ההסכמה לתת

לד. כמבואר בסי' קע"ד סעי' ה'.

לה. קובץ תשובות להגריש"א. אמנם עדיין צ"ע דההערמה כאן מוכחת, שהרי לפי"ז בין יהיה ריוח ובין יהיה הפסד המתנה היא מהקרן, והיינו שאנו מחשבים שנתן לו פחות ממה שכתבו בשטר, א"כ למה כתבו בסכום הקרן דבר שאינו. ובקובץ תשובות שם כתב שהכוונה תהיה שסך זה הוא בתורת ריוח משוער, ועדיין צ"ע דההערמה ברורה שמדוע בחרו דוקא סכום זה לכתוב בשם קרן. ועוד שזה מחלוקת הפוסקים במצרך הריוח עם הקרן וכותב בשטר שהכל ניתן בה"ע, ולאוסרים בזה אין כאן היתר כלל. לו. ובפרט לפי מה שנתבאר שהתשלום קודם ההתעסקות צריך להיות ע"ח הקרן, נמצא שקרן ההלואה היא פחות ממה שנראה.

קעד

דרך

עניני היתר עיסקא בזמן הזה

הדעת

לעיל בבסיס להיתר. ואם אין לו ברירה צריך הרבית, ולזמן ארוך יותר שיהיו לתקופה ליטול הלואה גדולה בשביל שירדו אחוזה ארוכה.

נתינת צ'ק עירבון לעיסקא

אף שאין לכתוב שטר על הקרן בלא בעד העיסקא, ובתנאי שהצ'ק אינו עומד להזכיר שהמעות נתונים בעיסקא, מ"מ לשמש בעצמו לתשלום החוב אלא רק מותר ליתן צ'ק או כל דבר אחר כמשכון לעירבון^{לז}.

רבית דברים

ה"ע מתיר לתת רווחים ממה שעלה לחלק הנותן שהוא פקדון ביד המתעסק, או לתת שווה כסף במקום הכסף שעלה לחלקו, (כנתבאר לעיל שזה ההיתר בנתינת מתנות, שגם הם חלק מדמי ההתפשרות). וע"כ כל דבר שאינו שווה ממון א"א לתלות את נתינתו בה"ע. ולכן רבית דברים שבני אדם אינם משלמים על כך אין הה"ע מועיל לה, וכמו שכל לווה אסור לו להוסיף דברים ולשבח את המלווה, ה"ה בה"ע דבר זה אסור^{לח}. וממילא המקבל מעות בעיסקא מחבירו, אסור לו לשבח את הנותן על הבנתו הגדולה בעניני מסחר. אמנם כל איסור זה שייך במקום שבעל המעות עצמו נותן למתעסק את המעות, אבל בחברה שהמו"מ של המתעסק נעשה מול פקיד שאין לו בעלות כלל בחברה, כגון לוקח הלואה מהבנק שאין לפקיד חלק בנכסי הבנק, בזה יכול לשבח את הנותן ולהטיב לו ככל שיחפץ, ואפילו בהטבות ממוניות, שאין איסור רבית אלא רק ברבית הבאה מלווה למלווה כמבואר בסי' ק"ס סעי' י"ג.

טובות הנאה

המקבל עיסקא מחבירו אסור לו לתת לנותן טובות הנאה, ודינו ככל מקבל הלואה שפסק הרמ"א ס"ס ק"ס שאסור, משום שגם בעיסקא יש פלגא מלווה^{לט}. וכן מבואר בסי' קע"ז סעי' כ"ב שאסור למקבל להוזיל במחיר הסחורה. וה"ה שאסור לומר שבשכר העיסקא שנותן לו יחזור המתקבל וילווה מעות לנותן, שזהו דין הלויני ואלוה המבואר בסי' ק"ס סעי' ט', שאם אין שתי ההלואות שוות לכו"ע אסור. ואם התנו כן מתחילה שנותן לו עיסקא ע"מ שיחזור וילווה לו, הוה רבית קצוצה.

מצוי מאוד בבנקים שנותנים הלואה חנם או ברבית נמוכה למי שפותח אצלם חשבון ומעביר משכורת לחשבון, והנה לפי

לז. בר"י פרק ל"ה סעי' י"ב.

לח. גר"ז.

לט. גר"ז.

המבואר לעיל שכל הפקדת כסף בחשבון העו"ש הרי היא הלואה לבנק, א"כ הוה הלויני ואלוך, שהלקוח מבקש מהבנק שילווה לו והוא יחזור וילווה לבנק. ולפי המתירים שם אם שתי ההלואות שוות, יש מקום להתיר כאן אם ס"ה המשכורת שהוא מתחייב להעביר היא עד סכום ההלואה שקיבל, שאין הלוקח מתחייב לבנק להשאיר את המשכורת זמן ארוך אלא יכול הוא למשוך את כספו באותו יום. אך לדעת האוסרים אפילו בהלואות שוות צריך לאסור.

והטעם שמקילים בזה הוא, שבה"ע של הבנק מוסף תנאי שאם יהיה איסור בעיסקא באופן של פלגא מלווה ופלגא פקדון, תהיה העיסקא כולה פקדון. וכאן יהיה פירוש הדבר שההלואה שהבנק נתן תחילה ללוקח היא כולה פקדון, וממילא אין איסור שיחזור וילווה לבנק שאין איסור להלוות למי שהפקיד אצלו. אבל הכסף שהוא יפקיד בבנק לא יהיה כולו פקדון אלא פלגא מלווה, שכיון שאין איסור שיהיה פלגא מלווה, חוזר הדבר לברירת המחדל שכל ההתעסקות של הבנק היא פלגא מלווה.

על תנאי זה שאם יהיה איסור בפלגא מלווה תהיה העיסקא כולו פקדון, הקשה הגרש"ז אוירבך שניכרת כאן ההערמה, שהרי דמי ההתפשרות הם ריוחי חלק הפקדון, וא"כ כיצד יתכן שמשערים לחלקו של הנותן אותו שיעור ריוח בין אם חצי מהמעות הם מלווה שאינו מרויח עליהם, ובין אם כל המעות שלו ומרויח בהכל, והלא א"א להרויח מהחצי כמו מהשלם.

ובאמת כיום הוסיפו בה"ע של הבנקים שאם תהיה העיסקא כולה פקדון יהיה חלקו של הנותן גדול יותר (באחוזים), ורק חלק קטן מאחוזי הריוח יהיה למתעסק בשכר טרחו. וישנם שנויים בשיעור האחוזים, אך אין זה נפק"מ כיון שמן הדין לתת למתעסק חלק עבור טירחתו, וכל אחד קוצב בזה כרצונו. ואף שדמי ההתפשרות נשארים אותו דבר בין כך ובין כך, היינו משום שהנותן רוצה להרויח במעותיו את סך ההתפשרות, ואם מקבל את רצונו אינו מקפיד כמה המתעסק יטול, ובאמת הוא מאמין שראוי להרויח כך אפילו מחצי מהמעות.

ודבר זה אינו תימה שהנותן יסכים לזה, וכל אדם שמפקיד בבנק תמורת אחוז ואף פחות מכך יודע שהבנק מלווה את המעות לאחרים ונוטל הרבה יותר משני אחוז, אלא שכיון שהוא אינו יודע להרויח במעותיו מסכים להתפשר על פחות מחצי הריוח והשאר יטול הבנק בשכר טרחו. ולענ"ד לא הבנתי חילוק בין האחוזים לדמי ההתפשרות, וכמו שמשאירים את דמי ההתפשרות היה אפשר להשאיר את האחוזים מאותו טעם, שאין לו מי שיתעסק בשבילו ויתן לו יותר מחמישים אחוז.

כיון שהעיסקא היא פלגא מלווה, הרי הם ככל לווה ומלווה רגילים שאסור ללווה לתת תוספת למלווה, אף אם נותנה מרצונו הטוב בלא שקצצו על כך מתחילה. ולכן אסור למתעסק לתת לנותן ברווחים יותר ממה שקצצו כדמי התפשרות, כיון שאינו חייב לתת זאת בדיני ממונות הוה רבית מאוחרת ואסור.

חיוב המתעסק לשלם מעות

שהמנהג הוא שהמקבל חייב לפרוע את המעות והבנק חייב לקבלם, א"כ הוה כהתנו שיחזור המקח כמבואר ברמ"א, ולכאורה הרי זה מקח החוזר שמבואר כאן בשו"ע לאסור. ומה שנוהגים להתנות שאם יהיה איסור יהיו המעות כולו פקדון, לא יועיל לדבר זה. אמנם אף לפי הנוסח הזה, מי שאין לו נכסים חוץ מהנכס שקונה במעות ההלואה כגון בחור שנוטל משכנתא בשביל לקנות דירה, בזה אין שאלה, שאף שהתנו שיקנו לבנק כל נכסיו אין לתנאי זה על מה לחול.

והיה מקום לומר שהטעם שנהגו היתר בזה, הוא משום שסמכו על החו"ד והמחנ"א שהתירו באומר ע"מ שתמכור לי. אך לכאורה תמוה לומר כן, משום שבדר"כ בשטרות ההיתר עיסקא לא מפורש כיצד פירעון המעות מקנה חזרה את הנכס לבעליו הראשון, אלא רק כותבים את סכום ההתפשרות ושבזה יסולק החוב, והרי הרמ"א כתב שאם נהגו בעיר להחזיר את המקח הוה מקח החוזר ואסור אף שלא פירשו שאין זה ביטול המקח, ואף בהיתר עיסקא כיום המנהג הוא שחייב להחזיר את המקח. ונראה שסומכים על כך שזהו פירוש המושג עיסקא, דהיינו שמקבל המעות קונה סחורה עבור הנותן ומוכרה לכל מי שירצה בעבור הנותן, ואם יהיה בהחזרת המעות ביטול המקח למפרע א"כ נעקר כל המושג עיסקא מהעסק. אמנם בנתה"מ (סי' ר"ז ס"ק ו') כתב בענין היתר המשכונות שאף שמתנים ההחזרה בע"מ אין בזה היתר, כיון שכופין להחזיר את המשכונות וכל המקח נעשה על דעת המנהג, א"כ אין זה מקח אלא הלואה. וזהו לכאורה דומה לנידון דידן ואסר בזה הנתה"מ. אך נראה שאנו סומכים על

כל לווה מעות בה"ע אין הנותן רוצה לקבל לידי סחורה כלשהיא, אלא רצונו לקבל מעות כפי שהוא הלווה. והנה בסי' קע"ד סעי' א' פסק השו"ע שהנותן מעות לחבירו לקנות שדה, והתנה המוכר שאם ירצה להשיב כסף לקונה תחזור השדה לרשותו, אסור ללוקח לאכול פירות. ונחלקו שם הפוסקים (ודבר זה הוא מחלוקת ראשונים) האם המקח לא חל כלל או שהוא צד אחד ברבית, אבל עכ"פ פסק השו"ע שהוא ר"ק. וכתב שם הרמ"א שאף אם הם לא התנו שתחזור השדה, מ"מ אם מנהג המקום הוא להחזיר את המקח, יכול המוכר לכפות ללוקח שיחזיר את השדה וממילא הוה ר"ק.

והנה בהיתר עיסקא בזמנינו ישנם שני אופנים, האופן האחד שהמתעסק מקבל מעות וקונה איתם סחורה או נכס. וא"כ לפי ההיתר עיסקא הרי שחלק (או הכל בה"ע שכולו פקדון) מן הסחורה או הנכס נקנה ישירות לנותן המעות ומעולם לא הגיע לרשות המתעסק. ובאופן זה אין שייך לדון שזהו מקח החוזר, שהרי כשהמתעסק משלם מעות לנותן הוא קונה דבר חדש שמעולם לא היתה לו בעלות עליו.

אבל ישנו אופן נוסף וזהו הנוסח המקובל בימינו, שהמתעסק מקנה לנותן המעות חלק בכל נכסיו ולא רק בנכסים שהוא קונה במעות שקיבל. לדוגמא כאשר הוא לוקח משכנתא מהבנק אפילו לצורך הוצאות שוטפות, הוא מקנה לבנק חלק בדירה ובחנות שלו אף שאינם קשורים לצורכנו בהלואה. ובזה כשהוא מחזיר את המשכנתא הרי הוא חוזר וקונה את דירתו שהיתה שלו, וכיון

אין איסור במקנה לצורך ההלואה, כיון שכל המקח אינו נעשה אלא לשם היתר רבית אבל לא לשם קנין ממש. ופוסקים רבים חלקו עליו וכתבו שאין היתר אם אינו מקנה קנין גמור. עוד יש לציין לדעת הריטב"א סג. ד"ה רבא אמר, שכתב גבי מקח החוזר, שרבנן סברי שאף שנעשה קנין גמור שאינו מתבטל ורק שיש למוכר אפשרות לחזור ולקנות בקנין חדש, ירדה תורה לסוף דעתם שלהלואה גמורה נעשה והוא רבית קצוצה, ולדבריו אין מקום כלל להיתר עיסקא המצוי בזמנינו, אך הפוסקים לא הביאו כלל את שיטתו ומשמע שלא חששו לה.

החולקים שהביא שם. ועדיין צריך עיון מדוע מדקדקים כ"כ בנוסח ההיתר עיסקא ודבר זה לא מפרשים כלל.

בנתיבות שלום הציע נוסח שטר היתר עיסקא, והוסיף בו תנאי לריוחא דמילתא שאין אחד מהצדדים יכול לכוף את חברו על החזרת המקח. אך למעשה אין נוהגים כן ובנקים וחבירות ודאי שלא יסכימו לחתום על שטר כזה, (שהרי זהו החשש של הבנקים שהלווה לא יוכל להחזיר את המשכנתא והם יצטרכו לטפל במכירת הדירה). בפת"ש הביא דעת הצ"צ שאף כשנוהגים לכפות על החזרת המקח

רוצה המקבל לחזור בו באמצע הזמן

דעה כתב שיתן מדמי ההתפשרות חלק יחסי על התקופה שעברה, ובנתה"מ (סי' ע"ד ס"ק ד') כתב שצריך לתת את דמי ההתפשרות של כל התקופה, אא"כ ישבע שלא הרויח כ"כ בזמן שהתעסק במעות.

ולפ"ז הלוקח הלואה לזמן ארוך מהבנק כגון משכנתא, וקצבו את זמנה לעשרות שנים בלא אפשרות לפירעון מוקדם, ובאמצע הזמן הזדמנו לידו מעות ורוצה לפרוע את כל החוב. אין לבנק אפשרות לומר לו שאינו רוצה לקבל את החוב, אלא יכול לכפות את הבנק ולא לשלם את הרבית על זמן העתיד, ואם חייב להשבע שלא הרויח כנגד כל הרביות שקצבו, תלוי במחלוקת.

הנותן עיסקא וקצב זמן למשך העסק, כגון שהתנו שהמקבל יתעסק במעות שקיבל במשך שנה, אין הנותן יכול לחזור בו באמצע הזמן ולדרוש את כספו חזרה. אבל המקבל יכול לחזור בו שלא להתעסק יותר ככל פועל שיכול לחזור בו בחצי היום. ונחלקו הפוסקים במקום שחזר בו, האם מקבל את הריוח שעלה לחלק המלווה מיד, או שצריך להשאירו בעסק עד סיום הזמן^מ.

ובה"ע שלנו אם רוצה המקבל לחזור באמצע הזמן, יש אומרים שאינו יכול לחזור בו כלל, שאין דינו כפועל^{מא}. אך דעת הרבה פוסקים שאף בזמנינו יכול לחזור בו, ונחלקו כמה צריך לשלם לנותן. השער

מ. בקצוה"ח סי' קע"ו ס"ק ח' כתב, שאינו מקבל את הריוח עד כלות הזמן. ובנתה"מ שם ס"ק מ"א כתב שנוטל את הריוח. וצ"ע האם כוונת הקצוה"ח גם באופן שאם לא יעסוק לא יהיו רווחים, דבזה מה טעם יש להשאיר את הממון עד כלות הזמן.
מא. עצי לבונה ס"ס קע"ז.

מת המתעסק

אם לא הרויחו אין היתר לתת תוספת על הקרן מטעם שרוצה להפטר משבועה, מ"מ עדיין שייכים הטעמים האחרים שכתבנו לעיל בבסיס להיתר.

ובחייב היתומים לשלם את דמי ההתפשרות שקצב עם אביהם, מה שעלה על משך הזמן שהיה אביהם חי, כתב החת"ס שטוענים ליתומים שאביהם לא הרויח, ואם אביהם היה קיים לא היה נאמן לטעון כן בלא שבועה, אבל כעת שהוא אינו קיים והיתומים אינם חייבים שבועה, פטורים מלשלם כל שלא יוכיח הנותן שהיה ריוח. ולפי מה שנהוג היום שכל הנכסים של המקבל הם בכלל העיסקא, בלתי אפשרי שהנותן יוכל להוכיח שהיה ריוח, שבכדי להוכיח כן הוא צריך עדים שלא זה ידם מתחת יד המתעסק^מ.

וכל זה דוקא אם לא שילם אביהם כלום או ששילם בסתמא, שאז נאמן בשבועה לומר שלא הרויח. אבל אם שילם בתורת רווחים או בה"ע שקצבו לתת כל תקופה סך מסוים כדמי התפשרות בתורת רווחים, שוב אין אביהם נאמן לומר שלא הרויח וממילא גם אין טוענים כן ליורשים.

וכל זה לפי ההבנה הפשוטה בענין דמי ההתפשרות, אבל בשו"ת טור האבן כתב, שדמי ההתפשרות הם שקיבל המתעסק חיוב גמור לשלם מה שקצבו כל זמן שלא

כל הנותן מעות בעיסקא, הרי הוא סומך על המקבל שיתעסק בשבילו באופן הטוב, ובסוף זמן העיסקא ישלם לו את כל המגיע לחלקו. ואם מת המקבל באמצע העיסקא, יכול הנותן לומר ליורשים אין רצוני שאתם תתעסקו במעותי, משום שעליכם אני סומך שאתם יודעים להרויח. ואף אם קבעו זמן למשך העיסקא שאין הנותן יכול לחזור בו באמצע הזמן, במת המתעסק יכול לדרוש מהיורשים מיד את חלקו בעסק. (וגם בנק שמלווה לכל דורש, יש שמלווה להם הרבה ויש מעט והכל לפי מה שהבנק בטוח בו שיחזיר את המעות, וא"כ יש אופנים שהבנק יכול לומר ליתומים אביכם הרויח כל חודש הרבה וסמכתי שיחזיר את ההלוואה, אבל אתם לא מרויחים כ"כ ואינני סומך עליכם, והכל לפי מראה עיני הדיין) וה"ה שהיורשים יכולים לומר איננו רוצים להתעסק בשבילך, טול את חלקך ואת מה שעלה לך בריוח.

אף שכתבנו שהנותן יכול לדרוש את מעותיו חזרה מיד היורשים, מ"מ אם לא לקח והיתומים המשיכו להתעסק, אין זה נחשב שהם משנים מדעת בעה"ב ויהיה אסור להם לתת רווחים אפילו מחלק הפקדון, אלא העיסקא נמשכת. שזהו זכות של הנותן לקחת את מעותיו, אבל אין זה ביטול העיסקא^מ. ויש שכתבו שאם היתומים טוענים שלא הרויחו אינם חייבים שבועה^מ. ואף שלדבריו

מב. תשובת הב"י לאר"י, הובא בפת"ש חו"מ סי' קע"ו ס"ק כ"ה. ויש שכתבו שבטלה העיסקא, אך אם המשיכו להתעסק, מה שעלה לחצי הפקדון חייבים לשלם לנותן.

מג. טור האבן.

מד. ועל הקרן כתב החת"ס שאין טוענים נאנסו, משום דלא שכיחא. וצ"ע דהלא בעיסקא שכיחא טובא שיאבד לפחות חלק מהקרן.

דרך עניני היתר עיסקא בזמן הזה הדעת קעט

ישבע, ואין השבועה רק בירור על כך שלא הרויח, אלא שהיא הפוטרת אותו מן התשלומים. ולפי דבריו כתב שאין בי"ד יכולים לטעון ליתומים שאביהם לא הרויח, שאף אם לא הרויח מ"מ לא נשבע ונשאר בחיובו^{מה}.

הפיכת הלואה לעיסקא

מ"י שהלווה לחבירו מעות, ולאחר זמן רוצה המלווה להפוך זאת מהלואה לעיסקא ולהשאיר את המעות ביד הלווה למחצית שכר. אם רק אמר בפה שהמעות יהיו למחצית שכר, לא עשה כלום והלווה נשאר חייב באחריות כל המעות כבתחילה, אא"כ אמר והפטר שבזה אף שלא הפך לעיסקא מ"מ הלווה פטור מאחריות^מ. ואם עשה כן והלווה רוצה לתת למלווה מחצית מהרווחים שעלו מזמן האמירה, יש שהתירו ויש שאסרו^מ. ואם הלווה יודע את הדין שבאמת המעות נשארו כהלואה, משמע שלכו"ע אסור לו לתת רווחים^{מח}.

וע"כ אם קובעים דמי התפשרות גבוהים מהרגילות בשוק הרי זה אסור. כגון שכל המתעסקים בשוק נותנים חמש אחוז בהתפשרות, והם ידעו מהאיסור רק לאחר שעברה חצי מתקופת ההלואה, ורוצים לקבוע דמי התפשרות עשרה אחוז, הדבר ניכר שלתשלום רבית הם מכוונים. וכן אם הלווה בהצמדה למדד או למט"ח ולאחר חודש הם הופכים את ההלואה לעיסקא, ורוצים לקבוע שההתפשרות תהיה כשיעור עליית המדד מהחודש הקודם, שבזה ג"כ ניכר כוונתם לרבית.

ואם עשו קנין מועיל שהמלווה יקנה סחורה שיש ללווה ברשותו ויהיה ביד הלווה מעתה לעיסקא, או אפילו בלא קנין אלא שהלווה קנה סחורה לשם העיסקא^{מט}, מכאן ואילך הוה עיסקא רגילה וחייב המתעסק לתת לנותן מחצית מהרויח. וכל זה מועיל רק לרווחים שהרויח לאחר שהפכו לעיסקא, אבל אסור לתת רווחים על הזמן שהמעות היו בהלואה.

מה. ועיין בר"י פרק ל"ח הערה נ"א שהאריך להביא דעות המצדדים בסברת הטור האבן והחולקים עליו. מו. חו"מ סי' קע"ו סעי' א' ברמ"א ובקצוה"ח. מז. ש"ך קע"ז ס"ק מ"א הביא בשם הי"ש שהתיר, ורבים מהפוסקים תמהו על דין זה שזהו רבית מאוחרת, ומשמע מדבריהם שלא מצאו מקום להתיר. ובממ"ח יישב דינו של הי"ש. מח. כן משמע בממ"ח שביאר טעם הי"ש. מט. חו"ד קע"ז ס"ק ו'.

עיסקא שנגמר זמנה

קיבל עיסקא לזמן ועבר הזמן, נמשכת העיסקא כבתחילה וחייב לתת לנותן המעות מחצה ברווחים¹. ואף שבהיתר עיסקא שלנו יש מקום לומר שהתנאים שהגבילו את נאמנות המקבל אינם ממשיכים לאחר הזמן, וא"כ יהיה איסור בדבר לתת את הקיצבה שהתנו אם באמת לא הרויח כ"כ, מ"מ הפוסקים לא חילקו בזה וסתמו להיתר.

אם לוה מבנק בה"ע וסיכמו שאם יעכב מלפרוע ישלם על העיכוב אין איסור, ואף אם יסכמו שישלם סך גבוה יותר ממה שהתחייב קודם, הכל יהיה בכלל דמי ההתפשרות. ונאמר שהנותן מסכים להתפשר בסך מועט אם יפרע לו בזמן, אבל אם יעכב את המעות מעבר לרצונו, לא יתפשר אלא בסך גבוה יותר ובלבד שיוכלו המעות להרויח כך.

ואם לא סיכמו כלום אם יעכב את הפירעון, בזה יכול לשלם כפי מה שקצבו שישלם בתוך הזמן, אבל אסור לו לשלם יותר ממה שקצבו. דכיון שלא התנו כן אין לנותן זכות לתבוע זאת, ואם המתעסק יוותר משלו הרי זה משום המחצה מלווה.

היתר עיסקא בבנק

כפי שנתבאר שטר ה"ע הינו שטר ממוני לכל דבר וענין, וע"כ צריך להיות לו תוקף ממוני ולא רק לצורך דתי. ולכן הבא להתעסק עם בנק, צריך שיהיה ה"ע המחייב את הבנק בדיני ממונות, ואם אין השטר מחייב את הבנק אין בזה היתר. כגון בנק שאין לו ה"ע שנעשה ע"י הנהלת הבנק, אין מועיל שפקיד יחתום לו על ה"ע כיון שאין לפקיד סמכות להתחייב על תנאים אלו. וכן בכל כיוצא בזה, כגון שרוצה להוסיף פרט בה"ע המצוי בבנק, אם יש למנהל הסניף כח להתחייב זאת יועיל ואם לא חתימתו היא כעפרא דארעא.

אף שמעיקר הדין הכל תלוי כפי מה שדנים בדיני ישראל, מ"מ כיון שהבנק אינו עתיד להתדיין בבי"ד אלא בערכאות, הקפידו מאוד

הפוסקים בזמנינו שלה"ע יהיה תוקף משפטי חוקי שקביל בבית משפט. ולכן הה"ע מנוסח באופן המקובל גם על עורכי הדין של הבנק.

מצוי מזמן לזמן שקם אחד ומתייצב מול הבנק לדין כשברצונו להשבע שלא הרויח ולא לשלם יותר מהקרבן שקיבל, פעמים שאכן מסכים הבנק לקבל את שבועתו ולפוטרו. אך פעמים שהבנק מתייצב כאלם ואינו מסכים לקבל שבועה, ומערכות משפט חילוניות תומכות בכך ומכריזות על הה"ע כטופס דתי שאינו מחייב כלום. והנה אף שמכאן ולהבא א"א להסתמך על הה"ע של הבנק, שהרי הוא הודיע שאינו מכבד אותו, אבל לשעבר אין זה מגרע כלום. שכיון שהתנו תנאי המחייב

ג. ט"ז קע"ז ס"ק י"ד ול"א.

את הבנק, אין הגזילה הופכת את דיני הממונות. ואף מי שכבר נטל הלואה מהבנק אינו חייב להחזיר אותה מיד, אפילו שיודע שהבנק לא יכבד את הה"ע שעשה איתו^א.

אינו מבין ענין ההיתר

הה"ע אף אם אינו מבין, וכגון שהמתעסק הפסיד את המעות ורוצה להביא עדים על כך, לא יוכל הנותן לומר לא ידעתי מענין הה"ע ותחזיר לי הקרן. וא"כ יש מקום לומר שבאמת אף באינו מבין הרווחים שייכים לנותן המעות, ורק שליטלם בפועל אסור כיון שנראה כחוכא ואטלולא משום שכל כוונתו ודעתו היא לרבית, אבל אם קונה השט"ח המבין ענין עיסקא נטל את המעות אין בזה איסור אף בנוטל מה שעלה על הזמן שקודם לקנינו, כיון שיודע שגובה את הריוח מיד המתעסק שלא לשם רבית. וכמו כן נפק"מ בלמד את הענין לאחר שנתן את המעות.

ודבר זה מצוי שקונים אג"ח יד שניה מיד אנשים שאינם שומרים תומ"צ, שאף שהחוב הוא על חברה שיש לה ה"ע כדין, מ"מ החוב היה לאדם שאינו מבין ענין הה"ע. וזהו דבר הנוגע לכל אחד ואחד, שבקרנות הפנסיה הכשרות קונים אג"ח של חבירות עם ה"ע. ולמעשה רוב ההכשרים אינם חוששים לדבר זה וקונים אף אג"ח יד שניה, אמנם יש שחוששים לזה וקונים אג"ח רק בהנפקה, דהיינו ישירות מהחברה, והרוצה להחמיר יברר כיצד נוהג ההכשר של קרן הפנסיה שלו.

כל עיסקא שנעשתה בה"ע, דיני הממונות הם שווים בין שהם יודעים מענינו של הה"ע ובין שאין הם מבינים את תוכנו כלל ועיקר, ודומה לכל החותם על שטרות שאינו יכול לטעון לאחר מכן שלא ידע על מה חתם. אך כיון שה"ע יסודו הוא בשביל שבסופו של דבר יקבל הנותן רבית על מעותיו, כתב השל"ה שאם אינו יודע ענינו של הה"ע אין זה אלא חוכא ואטלולא. וכן פסקו החכמ"א והח"ח באהבת חסד, ומשמע מדבריהם שאף בדיעבד אם עשה ה"ע בלא להבין לא הועיל כלום ואסור לו ליקח יותר מהקרן. אמנם יש כמה אחרונים שכתבו שבדיעבד מועיל אף בלא ידע. ולכתחילה לכו"ע צריך לידע. ומשמע מדבריהם שהאיסור אינו רק למי שאינו יודע שיש ה"ע, אלא אף מי שיודע שיש ה"ע רק שאינו יודע מהו ההיתר, גם לו לא מועיל ההיתר. ודבר זה מצוי אצל רבים שיודעים שיש ה"ע שע"י לוויים ומלוויים ברבית, אך אינם מבינים כלל במה המדובר.

וייש לדון באחד שנתן מעות בה"ע בלא להבין וחזר ומכר את השט"ח למי שמבין, האם יכול השני לגבות את ריוח המעות גם על הזמן שהיה השטר ביד הראשון או לא. ויסוד הספק הוא, שהרי נתבאר שבדיני ממונות חל

נא. אמנם א"א לומר על המחמיר שאין טעם לדבריו, כיון שס"ס אף לאחר חתימת הה"ע הוא תלוי ברצונם הטוב של הבנק והשופטים האם לקבל את הה"ע או שלא להתייחס אליו, ואין לאל ידו לעשות מאומה.

היתר עיסקא כללי

כלום ע"י שחתם בביתו על כללי התעסקות איתו.

והגר"א קוטלר שהיה בין האוסרים דחה טעם זה שעל דעת ראשונה הוא עושה, וכתב שדבר זה מצינו רק בנדירים וקדשים שהם דבר שבינו לבין עצמו, אבל בעסק ממוני שבין שניים לא אומרים על שעת ראשונה הוא עושה כל שלא פירש. וכן יש שהקשו, שפסקינו (סי' קע"ז סעי' כ"ד) שאסור לכתוב בשטר אפילו את הקרן לבד אם אין מפורש שנתן בעיסקא, שהרי יכול להיות שיפסיד ולא יצטרך להחזיר את כל הקרן, וכיון שלא מפורש בשטר שהמעות ניתנו בעיסקא יוכל הנותן או יורשיו לגבות שלא כדין את כל הקרן². ואף כאן יוכל החותם להעלים את שטר הה"ע שחתם ולגבות הכל.

היוצא מהנ"ל שאף מי שחתם על ה"ע כללי, אינו יכול להיות בטוח בדרכיו שלא עובר על איסור רבית, כיון שרוב רובם של העולם אינו חותם על כך וא"כ לרוב האנשים המתעסקים עמו לא מועיל ה"ע. וה"ה חנויות שאין מצוי שיש להם תקנות מיוחדות, לא מועיל שיחתמו לעצמם על ה"ע כללי כיון שאין המתעסק עמהם יודע מכך ואינו מחויב לזה, אא"כ יניחו את הה"ע במקום שאף בדיני ממונות יועיל לפרסם שם תנאים והגבלות במכירה.

האדמו"ר מלובלין (הגאון ר' עזריאל מאיר אייגר) הציע בשנת תרפ"ד שכל איש ישראל יחתום על היתר עיסקא כללי. דהיינו שטר שבו הוא מתחייב ומודיע, שכל הלואה שיתן או יקבל מכאן והלאה ויש בה חשש רבית תהיה כעיסקא שתקנו חז"ל. ויש מן הרבנים באותה תקופה שהסכימו להצעה זו, ויש שדחו וטענו שאין לה"ע כללי שום תוקף.

והנה זה ודאי ששטר זה אין בכוחו לחייב אותו מכאן ולהבא ויכול לחזור בו כל זמן שירצה, אבל כל זמן שלא חזר בו נקטו המתירים שעל דעת ראשונה הוא עושה, ואף אם שכח בשעת ההלואה לפרש שנעשה כדין עיסקא, מ"מ דנים שדעתו על מה שעשה תחילה. ואף המתירים, רובם סברו שלא מועיל הה"ע במקום שרק צד אחד חתם על היתר כזה, אלא רק אם שניהם (המלווה והלווה) חתמו על שטר כזה, בזה מועיל אם שכחו בשעת ההלואה לפרש שדעתם על השטר. ושונה הדבר מבנק שחתם על ה"ע בלא דעת הלקוחות ומועיל, שכל המתעסק עם הבנק על דעת התקנות והנהלים הקבועים בבנק הוא מתעסק, ואינו יכול לטעון לא ידעתי מתקנה זו שהרי תקנות הבנק גלויות ועומדות לעיון כל. אבל אדם פרטי לא שייך בו טענה זו, וכפי שברור שבדיני ממונות לא יוכל לחייב את שכנגדו

נב. בבר"י (פרק מ' הערה י"ט) הביא שהמתירים דחו טענה זו, שיצא מאיסור רבית והוה איסור גזל, ולא זכיתי להבין הכוונה בדבריהם.

האם לסמוך על ההיתר

עכ"ל. וכן מצינו עוד הרבה פוסקים שכולם כתבו בפשיטות על ענין ההיתר, ולא פקפקו בו.

ויש להאיר עוד שידועים דברי חז"ל (ב"מ ע"א.) שכל המלווי ברבית נכסיהם מתמוטטין ואינם עולים לעולם. וע"כ כל המאמין בדברי חז"ל באמונה גמורה יראה להזהר כשנותן את ממונו בה"ע לברר היטב האם ההיתר נעשה כדין בלא שום פקפוק, לפחות כמו שמברר האם נכון הדבר שהלווה אמין ויחזיר לו את כספו, והאם אכן כספו ירויח, שהרי אם יש בעיה בה"ע נמצא שמלווה ברבית וסוף כל נכסיו כולם לרדת לטמיון. ודבר זה אינו רק ברבית דאורייתא, אלא אף ברבית דרבנן נכסיו מתמוטטין כמבואר בב"מ סט:.

ידועים דברי הגר"א שבשמיים לא מקבלים היתרים, ואין לסמוך להלוות ברבית ע"י היתרים שונים. והח"ח באהבת חסד האריך לדבר בזה שיש רבים שאינם יודעים מענין ההיתר ולא מועיל להם, וגם אינם מקפידים להתנות שיהיה בה"ע. ועוד שע"י זה נתמעט מדת החסד בעולם, שבעבר רק מי שהיה לו הרבה ממון היה נותן בהיתר בשביל להרויח, אבל כיום כל מי שיש לו מעט ממון מיד נותן ברבית בה"ע ולא בזה תלויה מחייתו, ונמצא החסד מתמעט בעולם.

ובחזו"א (גנזים ושו"ת) כתב וז"ל עבודה הרצויה היא לשמור את דקדוק הדין וזו הדרך הנכונה שיבור לו האדם ולא כאותן המפקפקים על היתר עיסקא ואומרים שזו נגד כוונת התורה וכן בעשיית פרוזבול